

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**СТАН РІВНЯ ТЕРОРОФОБІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 07- 451 групи
Спеціальності 054 Соціологія
Освітньо-професійної програми «Соціологія»
Кузьмищева Діана Володимирівна

Керівник: доктор філос. н., професор
Костючков Сергій Карпович

Рецензент: к. істор. н., доцент
Бойков Олег Юрійович

Херсон – 2022

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ТЕРОРОФОБІЇ	8
1.1 Теророфобія в соціально-психологічному сегменті суспільного життя.....	8
1.2. Міждисциплінарна інтерпретація поняття «теророфобія»....	13
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РІВНЯ ТЕРОРОФОБІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	19
2.1. Теророфобія в контексті соціологічних і соціальних досліджень.....	19
2.2. Соціальне дослідження рівня теророфобії серед населення Херсонської області.....	23
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32
ДОДАТКИ	36
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	36

ВСТУП

Актуальність дослідження. XXI століття відкриває перед цивілізацією низку нових перспективних можливостей, врахування й ефективне використання яких має забезпечити зростання якості життя всього людства. В той же час становлення глобалізованого суспільства в реальності продукує системний виклик, найбільш загрозливими уособленнями якого можна вважати протиріччя світової політики, зростання рівня міждержавної напруги в багатьох регіонах планети, енергетичну кризу, девальвацію та профанацію духовних цінностей, інформаційну небезпеку, несприятливу екологічну ситуацію в планетарному масштабі тощо. Однією з найбільших загроз для сучасного людства становить тероризм, від проявів якого здригається світовий простір майже не щодня. Тероризм став трагічним символом нашої епохи, свого роду даниною на вівтар сучасної цивілізації. Події 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку відкрили нову сторінку тисячолітньої історії боротьби культурного світу проти тероризму в різних його іпостасях. Україну також не оминула хвиля тероризму – з 14 квітня 2014 року почалася антитерористична операція (АТО). Тероризм і терористи породжують і поширюють страх, формуючи в суспільстві відчуття загрозливої, невідвортної небезпеки значно більше, ніж будь-які інші форми насилля.

Відтак, виникає потреба змістовного, послідовного й системного дослідження феномена сучасного тероризму та його наслідків. Підсилення наукового й практичного інтересу до всього, що пов'язано з тероризмом, усе більш динамічно виявляється в дослідницькому ареалі як зарубіжної так і вітчизняної соціології. Але ж необхідно враховувати той факт, що сучасна соціологічна наука не володіє єдиним, уніфікованим, узагальнюючим розумінням сучасного світового тероризму й тих суспільних деструкцій, генератором яких він постає.

Мета терористів – досягти своєї цілі (політичної, економічної, релігійної тощо) через залякування якомога ширшого кола населення різних регіонів планети за умови, коли кожна людина в світовій спільноті може бути потенційною жертвою терористичного акту. Потужним чинником, який супроводжує тероризм, «підживлює» його та потенціює подальший розвиток, є страх – всеохопний, панічний, стійкий і незалежний від громадянства людини, її політичних уподобань, релігійних преференцій, культурних орієнтирів. І це в соціальному контексті, а в біогенетичному – незалежний від расової приналежності, морфо-ментальних і нейросоматичних особливостей. Страх як такий є еволюційно найдавнішою біологічною реакцією, яка філогенетично зближує людину зі світом тварин. Страх є видовою константою *Homo sapiens*, він властивий кожному нормальному індивіду в будь-якому суспільстві.

У свідомості пересічної людини існує вельми тісна кореляція між поняттями «терор» і «страх». Формула проста – «немає страху – немає і не буде тероризму». В сучасному науковому дискурсі з'явилося поняття «теророфобія» – страх перед терористичною загрозою. Цією проблемою займаються політологи, психологи, юристи та, не в останню чергу – соціологи. Саме їхні дослідження у форматі оцінки експертів і реакцій соціуму на тероризм як деструктивне контрпродуктивне явище, викликають значний науковий інтерес. Терористи бачать у якості потенційних жертв безособові одиниці населення, вони створюють відповідний простір масової віктимізації – покірної, безумовної жертвовності. Страх бути потенційною жертвою терористичного акту причинно зростає в регіонах, наближених до зони проведення бойових операцій: прикладом може слугувати Ізраїль, Афганістан, Нігерія, Сирія та інші держави. В нашій країні ймовірними таргетивними об'єктами терористів можуть бути населені пункти областей, де ведуться бойові дії, зокрема – Херсонська, не виключається можливість терористичних атак в усіх регіонах нашої країни. Дослідження рівня теророфобії в

різних регіонах світу, зокрема – в Україні, вбачається важливим напрямком пошуків сучасної соціології.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної бакалаврської роботи: **«Стан рівня теророфобії в сучасній Україні (на прикладі Херсонської області)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Освітньо-кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри філософії, соціології та соціальної роботи «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 19.10.2021р. №4) та наказом по Херсонському державному університету Наказ від «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр» заочної форми навчання у 2021-2022 навчальному році.

Мета дослідження: дослідити рівень теророфобії (страху перед тероризмом і його наслідками) серед населення України на прикладі Херсонської області.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання:**

- розглянути теророфобію в соціально-психологічному сегменті суспільного життя;
- дослідити междисциплінарну інтерпретацію поняття «теророфобія»;
- проаналізувати теророфобію в контексті соціологічних і соціальних досліджень;
- провести соціальне дослідження рівня теророфобії (страху перед тероризмом і його наслідками) серед населення Херсонської області.

Об'єкт дослідження: теророфобія (страх перед тероризмом і його наслідками) як деструктивний соціальний феномен.

Предмет дослідження: рівень теророфобії серед населення України на прикладі Херсонської області.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі методи дослідження: компаративний метод використовувався для порівняння понять у рамках дослідження; історико-проблемний аналіз дозволив розглянути історичні аспекти виникнення теророфобії; загальнонаукові методи дедукції та індукції дозволили досліджувати розглянуті в роботі процеси та явища у всій повноті та розмаїтті; аналіз наукових джерел використовувався при роботі з вітчизняними та зарубіжними джерелами; соціальне дослідження дало можливість об'єднати теоретико-методологічний та емпіричний рівні соціального пізнання; метод анкетування – опитування проводилось у соціальних мережах «Facebook» та «Instagram».

Практична значущість випускної роботи полягає у проведенні соціального дослідження рівня теророфобії серед населення України на прикладі Херсонської області. Результати проведеного нами дослідження можуть бути використані соціологами, практикуючими психологами, соціальними педагогами для проведення занять із школярами, викладачами при читанні курсів «Соціологія емоційних станів», «Соціальні фобії та боротьба з ними», «Безпека життєдіяльності» тощо.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 19.10.2021р. №4), та засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 14.03.2022р. № 8 та протокол від 04.04.2022р. № 9).

Структура випускної роботи: складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, трьох рисунків, однієї таблиці, висновків,

списку використаних джерел (30 найменувань), одного додатку.
Основний текст дослідження викладено на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЯВИЩА ТЕРОРОФОБІЇ

1.1. Теророфобія в соціально-психологічному сегменті суспільного життя

Із позицій соціології середовище існування людини є певною просторово-часовою організацією життєво важливих чинників її існування: воно є тією системою, в межах якої людина здатна реально відтворювати себе й, таким чином, бути конкретною, а не абстрактною одиницею соціального організму. Суспільство з властивими йому характеристиками цілісності та системності, прагне зберегти свою єдність. У той час як людина, не маючи можливості жити поза суспільством, постійно порушує цю цілісність. Апологети тероризму є тією силою, яка протистоїть рівноважному суспільству, провокуючи розповсюдження в ньому системного хаосу. Одне з ключових завдань соціології полягає в експлікації квантифікаційних характеристик соціуму відносно його кваліфікаційних показників. Усеохопний, глобальний страх стає у XXI столітті симптомом захворювання цивілізації, саме страх активізує прогресуюче дистанціювання людини від раціонального сприйняття світу, вказуючи на «зручний» об'єкт для причини страху – всіх тих, хто не такий, як «Я» або «Ми», хто прийшов у «мій» звичний світ, для того, щоб змінювати його, приносячи «Мене» в жертву цілям та інтересам, які апріорно не співпадають із «моїми».

Нобелівський лауреат, філософ і письменник Е. Канетті, автор класичного вже твору «Маса і влада» писав: «Загроза полягає в тому, що хтось визнав за собою право вбити іншого. На загрожуючій стороні вона стосується будь-якої людини: вона зрівнює всіх, бо обернена проти всіх і кожного... Фізичне знищення, захистом від якого було суспільство, в якому живеш, тепер підступило впритул і саме в силу твоєї

приналежності до цього самого суспільства. Над кожним, хто зараховує себе до певного народу, нависла однакова страшна загроза. Тисячі людей, кожному з яких окремо в одну й ту ж мить сказано: «Ти повинен померти», – діють спільно, щоб відвернути смертельну загрозу. Вони поспішають швидше повернути до себе всіх, хто відчуває ту ж загрозу, та з'єднують свої сили для відсічі ворогу» [7, с. 96].

Можна стверджувати, що в основу тероризму визначально покладено страх якомога більшої кількості людей: чим більше заляканих, панічно налаштованих індивідів – тим краще для терористів, це означає, що вони досягли поставленої мети. Кожне конфліктне зіткнення, а терористичний акт є саме таким явищем, пов'язане з життям і смертю великої кількості людей, необхідно розглядати з точки зору політичної складовою, яка стає внутрішньополітичною або зовнішньополітичною детермінантою соціально-політичного прогресу або регресу. Для того, щоб вірно оцінювати рівень терористичної небезпеки, попереджувати виникнення деструктивного розвитку соціально-політичних конфліктів, кожен державний лідер і навіть політичний діяч нижчого рангу має володіти необхідними знаннями про шляхи виникнення терористичних чинників у суспільстві, про заходи щодо попередження реалізації терористами своїх злочинних задумів, а також стосовно мінімізації наслідків терористичного акту – соціальних, психологічних, політичних, медичних.

Страх, за твердженням сучасного психолога Р. Мея, «... є відносини організму з певним об'єктом, якщо цей об'єкт можна прибрати – за допомогою боротьби або втечі, – відчуття небезпеки зникає. Але, оскільки тривога охоплює основи (серцевина, сутність) особистості, людина не може зайняти положення поза неї, не може об'єктивувати небезпеку... Страх існує незалежно від культури й рівня розвитку народу чи його окремих представників: єдине, що змінюється – це об'єкти страху, бо як тільки ми думаємо, що перемогли чи подолали

страх, з'являється інший вид страху, а також інші засоби та заходи, спрямовані на його подолання» [12, с. 172].

Теророфобія безповоротно руйнує психіку людини, робить її соціально пасивною, відволікає від професійної самореалізації, провокує відчуття недовіри до будь-кого «іншого», генерує прояви соціальної істерії, підсилює психологічні або психічні розлади, формує у індивіда відчуття віктимності – жертвовності (англ. *victim* – жертва). Це безумовно працює на користь очільників терористичних рухів та їхніх апологетів. Ірраціональний, не підданий розумному поясненню страх є дієвим інструментом для блокування здорового глузду й захисних психологічних механізмів людського організму. Людина, особливо, котра була жертвою або свідком терористичної атаки, починає боятися підозрілих на їхню думку людей та предметів, уникає великого скупчення людей, із відчуттям тривоги користується громадським транспортом тощо.

Проблему страху перед тероризмом дослідили в своїх розвідках зарубіжні вчені, серед яких – Д. Алтейде, Х. Андерсен, Дж. Боскаріно, Е. Брейтвейт, П. Вілкокс, Г. Вільямсон, Я. Канторович, С. Кейперс, Г. Лахай, Дж. Майерль, Т. Майлз-Джонсон, А. Нелліс, Дж. Савадж, С. Фельдман, С. Фей, Х. Уільямсон, С. Фей, К. Фіглі, Л. Хадді, та інші. Вказана тема не залишилася поза увагою і українських дослідників. Проблематика страху перед тероризмом знайшла відображення в працях таких учених як Р. Гула, С. Костючков, С. Кудінов, І. Рижов, М. Романов, В. Туляков.

Слід підкреслити, що традиційно в емпіричних дослідженнях, присвячених домінантам страху перед тероризмом, використовувалося теоретичне підґрунтя зі сфери кримінологічних розвідок, що стосуються страху перед злочинністю *per se* (як такою). Сучасні зарубіжні дослідники стверджують, що «... когнітивний зв'язок між тероризмом та ісламом в теперішній час є настільки сильною, що пояснювальні моделі

повинні включати показники ставлення до мусульман. На рівні аргументів теоретична база страху перед злочинністю не є переконливою. Наш емпіричний аналіз з використанням моделювання структурним рівнянням показує, що страх перед тероризмом майже не має спільних детермінант зі страхом перед насильницькими злочинами. Негативне ставлення до мусульман виступає потужним чинником, що визначає страх перед тероризмом, та повністю пом'якшує всі інші наслідки. При обговоренні проблеми страху перед тероризмом слід враховувати ці висновки, оскільки в іншому випадку рішення можуть бути в кращому випадку недоречними. В гіршому випадку рішення, засновані на невірному розумінні детермінант страху перед тероризмом, здатні тільки загострити проблему» [22, с. 2635].

Як можна бачити, зарубіжні дослідники роблять акцент на ісламській (переважно) природі тероризму та страху перед ним. Також вони наголошують на недоречності асоціювання страху перед тероризмом зі страхом перед насильницькими злочинами. У своїй статті [22] автори наводять свідчення того, що тероризм негативно впливає на психіку громадян у країнах, де відбуваються терористичні акти, з урахуванням того, що одна з цілей деструктивного впливу терористів полягає в ампліфікації (розширенні) простору страху та підсилення суспільної занепокоєності з приводу майбутнього тероризму, страху перед ним та його корелятив. Проблема теророфобії завжди була й залишається актуальною для будь-якого типу соціально-політичних відносин. Страх перед тероризмом є невід'ємним перманентним станом суспільства, яке хоча б один раз в історії зазнало атаки терористів.

Необхідно підкреслити, що терористичний акт – це завжди конфлікт між культурою та варварством, між прогресом і регресом, між, за великим рахунком – добром і злом. Конфлікт не є пошуком істини, яка не має в суспільному житті жодної онтологічної переваги; терористи не шукають універсальної істини – вони усвідомлюють, що видаючи

собі «ліцензію» на власну істину, вони дають собі право вбивати не тільки ідею, але й тих, хто уособлює собою цю ідею. Подібна стратегія сприяє нестримному розширенню простору озлобленості та ненависті. Боротьбу терористів із цивілізованим світом через масштабну дисипацію страху, можна розглядати як сублимовану форму боротьби, в якій великі групи людей стають мимоволі діючими особами жорсткої маніфестації, в якій, за великим рахунком, вони завжди будуть тільки статистами, приреченими «за вибором долі» стати, як це не цинічно звучить, «трофеями» терористів.

Доречно відзначити, що дослідження страху тероризму в сучасному науковому дискурсі активізувалися після терактів 11 вересня 2001 року. Закономірно, що саме вчені США звернулись до вказаної проблематики, використовуючи дані, отримані в результаті соціологічних досліджень в штаті Нью-Йорк у вересні 2002 року. «Штат було розділено на п'ять регіонів: Нью-Йорк, Лонг-Айленд, регіон долини річки Гудзон, північ штату Східний регіон та північні частини штату Західний. Респондентів спитали про рівень їхнього непокою (дуже занепокоєний, дещо занепокоєний, не дуже занепокоєний, надзвичайно занепокоєний, не занепокоєний взагалі) в зв'язку з наступними подіями, що мали місце в Нью-Йорку: (а) ще один потужний терористичний напад, (б) терористичний напад із застосуванням біологічної зброї, такої як віспа або сибірська язва, (с) терористична атака із застосуванням ядерного пристрою» [24, с. 201].

Результати наведеного вище дослідження довели, що мешканці Нью-Йорку відчувають значний страх перед ще одним потужним терористичним нападом. Таким чином, людина, котра хоча б один раз була жертвою або навіть свідком терористичної атаки, надовго (якщо не на все життя) буде відчувати напади теророфобії, зниження активності яких є справою кваліфікованих психологів або навіть психіатрів. Як можна бачити з вищезазначеного, теророфобія ґрунтовно руйнує психіку

людини, робить індивіда соціально пасивним, відволікає від професійної діяльності, навіть може слугувати психоемоційною основою для серйозних ментальних розладів, результатом яких може бути навіть суїцидальна налаштованість, агресивність, ксенофобія, інтолерантність та інші деструктори.

1.2. Міждисциплінарна інтерпретація поняття «теророфобія»

Як і будь-яке складне суспільне явище, теророфобія потребує глибокого теоретичного аналізу, адекватного смислового трактування й постійного розширення спектру дослідницьких практик. Чим вище ступінь складності, непередбачуваності, стохастичності та евентуальності будь-якого явища або процесу (природного або соціального), тим вище має бути рівень плюралістичності теоретичних засад, дослідницьких трендів і методологічних підходів щодо розглядуваного об'єкта. Цей принцип можна беззаперечно застосувати і до явища теророфобії. Страх перед тероризмом досліджується в межах медичної науки (конкретних її підрозділів), політології, соціології, філософії, психології, юридичних наук. При цьому кожна галузь знання генерує власні підходи, дослідницькі методики та інструментарій, відповідно – під різними кутами зору фокусує увагу вчених різних напрямів на феномені страху перед тероризмом. У подальшому необхідним бачиться більш глибоке міждисциплінарне дослідження теророфобії та її впливу на формування соціально-політичного, культурно-гуманітарного простору глобального світу.

Саме поняття «фобія» має суто медичну генезу та поступово «дрейфувало» в психологію та інші сфери наукового знання. В широкому розумінні фобія (від грецьк. «*phobos*» – страх) – це немотивований страх будь-чого. Майже в кожній сучасній людині є фобія, а нерідко – декілька, вони являють собою яскраво виражений

нав'язливий страх, який проявляється в різних життєвих ситуаціях або обставинах. Розповсюдженими в XXI столітті є аерофобія (страх перед авіаперелітами), акрофобія (страх висоти), танатофобія (страх смерті), белумофобія (страх перед війною), канцерофобія (страх перед онкозахворюванням), ніктофобія (страх перед темрявою), аутофобія (страх самотності), ксенофобія (страх перед чужинцями), нозофобія (страх перед захворюванням як таким), алгофобія (страх болю), клаустрофобія (страх замкненого простору), теророфобія (страх перед терористичним актом).

Слід зауважити, що це далеко не повний перелік фобій, характерних для представників роду людського. Медики й психологи, розглядаючи різні форми фобій, виокремлюють соціальні фобії, які є породженням суспільства. Соціальна фобія виражається в немотивованому страху індивіда перед будь-якими соціальними діями з боку окремих індивідів або (не)організованих соціальних груп на межі «Я – Інші (Інший)». Із одного боку, це демаркаційна лінія контакту індивіда з виникаючими в процесі інтеракцій поведінковими, емоційними або когнітивними феноменами, а з іншого – це умовний межовий контур, яким окреслено психічний простір індивіда. Ригідність і проникненість цієї межі в різних соціальних аспектах демонструють адаптивність індивіда до соціуму та забезпечують збереженість і диференціацію психо-ментальної сфери організму людини від впливів зовнішнього середовища. Як відомо з психології, елементи конструкції механізму виникнення причин страху – це відчуття занедбаності, пригніченості, відсутність самоповаги, індиферентності, непотрібності, суб'єктивне відчуття неадекватності. Внаслідок динамізації всіх соціальних процесів глобалізації у вигляді зростання економічної нерівності країн і масштабного відчуття «фінальності звичного світу» люди в різних регіонах планети завмирають у стані критичного напруження. Практично кожна держава знаходиться в стані колективної

тривожності, яка оформлюється в перманентну невизначеність, есхатологічні настрої та загальний стан прогресуючого песимізму.

Політологія – наука про політику, також не обходить страх своєю увагою. Із зростанням кількості реальних і уявних загроз він став у сучасному світі одним із традиційних елементів політики. Як стверджує канадський учений П. Дуткевич «Але сьогодні страх втрачає свій продуктивний, мобілізуючий ефект і обертається або деструктивним паралічем, або політикою, яка керується цим паралічем. По-перше, страх став проєкцією політичної волі, яка змінює існуючий порядок. Страх стає основною причиною та мотивом соціальних змін на всіх рівнях. По-друге, страх зміцнює владні відносини, створюючи нову політичну догму, понадідеологію, що вбирає в себе всі напрями від популізму до неоконсерватизму. І по-третє, страх продукує альтернативну легітимацію для державної влади. Ці процеси відбуваються в силу втрати довіри до ринку, держави та інститутів, заглиблення розриву між владою та політикою, що підсилюється соціально-економічною нерівністю, повсюдного підвищення рівня екзистенційного страху. В результаті виникає якісна зміна ролі, масштабу та глибини проникнення страху в політику. «Довге ХХ століття» світових економічних криз завершується, залишаючи в минулому «міжвладдя». Виникає порядок *new regnum*, який бере витoki в «страху як політиці» [5, с. 8].

В ХХІ столітті ключові позиції політології в значних сегментах поступаються ідеям відносно нового наукового напрямку – біополітики. «В екстремальних умовах (геологічні та кліматичні катаклізми, війни, внутрішньодержавні ексцеси, пандемії та різного роду «чорні лебеді» – дискретні події, що провокують кардинальні зміни в суспільному житті) надзвичайно важливими з позицій аналізу, прогнозування й управління процесами розвитку суспільства є біополітичні концепції, в межах яких вплив на біосоціальні параметри системи Людина – Суспільство – Держава набуває роль одного з вирішальних факторів, які визначають

напрями та зміст стабілізаційних процесів у суспільстві та його еволюції в напрямі оптимального якісного стану» [9, с. 182].

Можна констатувати, що страх як такий, стрімко стає одним із ключових чинників сучасної політики. Без перебільшення, сучасна політика спирається на страх великих мас людей – перед війною, перед кризами різних форматів, перед соціальними й природними катаклізмами, перед мігрантами, перед суспільними потрясіннями тощо. Мірою того, як страх усе щільніше заповнює буттєвий простір сучасної людини, політики всіх рангів, політологи та політтехнологи все сильніше усвідомлюють, що страхом у політиці можна досягти практично всього. «Проголосуй за кандидата Х, інакше – програєш!» – попереджають технологи від політики виборців, котрі підсвідомо починають боятись, що вибір на користь кандидата Y принесе їм певні негаразди або навіть соціальні потрясіння.

Після теракту 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку журнал «The Atlantic» у головній статті виклав твердження про те, що американці ще ніколи (!) в історії США не були так налякані, як після подій 11.09.2001. «Страх пронизує американське життя та американську політику» – писав політолог М. Белл в журналі «The Atlantic» у 2016 році [23]. Страх як екзистенційна домінанта, постає свого роду проєкцією політичної волі, спрямованої на зміни існуючого світопорядку. Страх перед терористичними актами став для американців однією з домінант політичного життя, законослухняні громадяни готові навіть на звуження спектру громадянських і політичних прав, головне – щоб черговий політик запевнив їх, що «за його керівництва з тероризмом буде покінчено раз і назавжди» [23].

У філософії феномен страху займає неабияке місце: норвезький філософ Ларс Свенсен наголошує на тому, що «Все наше життя пронизане страхом». Мислитель ставить непрості питання: «Як виникає страх? У чому він виявляється? Яку функцію він виконує? Від чого

залежить його поява та інтенсивність? Як страх впливає на життя людини?». Людина боїться зіткнутися із зовнішніми силами, які її оточують, вона побоюється втратити те, що цінне для неї – свободу, здоров'я, гідність, соціальний стан, у широкому розумінні – саме життя. Людина є вразливою, вона прагне боятися та уникати будь-чого, ніж досягати будь-чого. Сучасна людина, наголошує норвезький філософ, сприймає весь світ, керуючись страхом. «Терорист» – це на сьогоднішній день один із найбільш загрозливих образів; тероризм інтегрувався в глобалізований світ, у якому страх великих мас людей можна викликати дуже легко. В сучасному світі тероризм може нанести удар де завгодно й кому завгодно, тому безпечних місць на планеті практично немає, жодна людина, навіть монарх, президент або супермільярдер не відчувають себе в безпеці. Страх є одним із ефективніших інструментів продаж на ринку мас-медіа, його комерційна ціна зростає щодня [14].

Сова Мінерви вилітає опівночі – ця обставина робить перспективи превентивних суспільно-політичних зусиль у напрямі протидії тероризму доволі примарними та ілюзорними. Реальна дійсність із усією її жорстокістю, безкомпромісністю та фантазмагоричністю втрачає онтологічний і екзистенційний статус того, що філософ М. Гайдеггер назвав «дім буття». Декларативне визволення особистості на рівні суспільних практик часто набуває ознак образливої залежності й економічних негараздів і призводить до численних фрустрацій, які здійснюють деструктивний вплив на індивідуальну та масову свідомість. Усе більш виразних ознак набуває несправедливість соціального розшарування та низького рівня життя. Звідси – соціальні та міжнаціональні конфлікти, які нерідко вибухають терористичними актами в різних регіонах планети.

А. Шопенгауер у творі «Голод, страх смерті та статевий інстинкт. Світ є шпиталем для божевільних» пише наступне: «Характерна риса

панічного страху полягає в тому, що люди, які зазнають страху, неясно уявляючи собі його причини, уявляють їх собі ще більш значущими, ніж їм про це відомо, і навіть починають бачити сам страх як причину страху» [21, с. 117].

Юридичні науки також не обходять увагою феномен страху – індивідуального та колективного. Страх перед насильницьким злочином розглядається правниками як одна з ключових реакцій індивіда або суспільства на злочинність. В умовах недовіри до офіційної статистики про стан злочинності, його визначення можна розглядати як один із показників кримінальної ситуації в світі, тобто – виступати одним із базових критеріїв формування політики щодо боротьби із злочинністю. Злочинність, пов'язана з насиллям, є потужним стимулом, який генерує в суспільстві відчуття страху. При цьому страх перед злочинністю сприймається суспільством як перманентна соціальна проблема, яка впливає на повсякденне життя людини та суспільства – страх перед злочинністю розповсюджується значно активніше, ніж реальний ризик стати потерпілим унаслідок насильницького злочину.

Як стверджує американський учений М. Уорр «на соціальному рівні страх перед насильницьким злочином розуміється як такий, що виникає та передається в процесі взаємодії між людьми, емоціональна реакція у вигляді страху перед насильницьким злочином, форма якої визначається існуючими в соціумі рамками. Не може не викликати побоювання уразлива властивість страху та його здатність справляти значний вплив на поведінку, стиль і якість життя населення» [29, с. 24].

Таким чином, страх перед тероризмом досліджується різними галузями наукового знання – медицини, психології, політології, соціології, філософії, юридичних наук. При цьому кожна галузь знання продукує власні підходи, дослідницькі методики та інструменти.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РІВНЯ ТЕРОРОФОБІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

2.1. Теророфобія в контексті соціологічних та соціальних досліджень

Соціологія також не обходить увагою феномен страху, він у різних аспектах знайшов місце в дослідницькому контексті науки про закономірності розвитку суспільства. Сучасний світ характеризується співіснуванням множини проєктів, кожен із яких являє собою ситуаційну відповідь на виклики сучасності. Суспільство є відкритою системою, в центрі якої знаходяться найбільш значущі цінності, а на периферії – архаїчні культурні символи. Соціум зіткнувся із зростанням деструктивних проявів як у суспільстві так і в самій людині, з явищами суспільної деградації, з проявами відчуження, із зростанням рівня злочинності, збільшенням числа терористичних актів, які бачаться багатьма екстремально налаштованими індивідами як інструмент вирішення проблем соціально-політичного характеру. Прикордонна ситуація, в якій опинився сучасний світ, генерує певну посткультурну епоху, коли руйнуються звичні проєкти світобудови, а нові не створюються або визначально постають як нежиттєздатні. В подібному контексті соціологічні дослідження тероризму та наслідки його впливу на соціум у тому числі – у вигляді теророфобії, вбачаються безумовно актуальними в першій чверті XXI століття.

Цікавими на наш погляд є навчальний посібник вітчизняних науковців «Основи терорології», який вийшов у 2020 році. Автори розглядають віртуальний страх, в основі якого лежить інформація. «Віртуальний страх – стан невротичного страху, що виникає не під впливом реальних подій, а їх семантичних образів, сформованих у

свідомості на основі відображення інформації. Обов'язковою умовою появи віртуального страху є наявність інформаційного каналу між джерелом і споживачем інформації. ... Головна проблема, з якою людство вже зіштовхнулося, – поява керованого віртуального страху, викликуваного не біблійними сюжетами і фільмами Хичкока, а кадрами реальної людської трагедії, донесеної засобами мас-медіа до підсвідомості кожної реально мислячої людини, що саме по собі вирішує основне завдання терористів – викликати паніку і страх перед майбутнім» [10, с. 92]. Отже, віртуальний страх, підсилений різного роду негативною інформацією вражає інтелект, руйнує психіку людини й безумовно стає однією з необхідних умов тероризму.

Аналізуючи доробки сучасних зарубіжних соціологів нами виявлено напрямки, за якими проводилися дослідження в спектрі нашої бакалаврської роботи. Так Е. Нелліс і Дж. Севідж досліджуючи вплив ЗМІ на страх перед тероризмом наголошують, що рівень теророфобії залежить від об'єму споживання інформації ЗМІ та наскільки людина довіряє цій інформації [27].

Харлі Уільямсон, Сузанна Фей і Тоби Майлз-Джонсон у своїй науковій статті «Fear of terrorism: media exposure and subjective fear of attack» («Страх тероризму: викриття засобів масової інформації та суб'єктивний страх нападу») продовжуючи тему дослідження колег, наведених вище, вивчають вплив ЗМІ активного (Інтернет, газети) та пасивного доступу (телебачення, радіо). Науковці роблять висновок, що отримання інформації з декількох джерел посилює рівень страху перед тероризмом, але ж таки пасивний доступ до ЗМІ має менші показники [30].

Вчені з Бельгії та Нідерландів [28] проводили дослідження взаємозв'язку страху перед тероризмом та довірою до уряду. Гіпотеза, висунута в дослідженні, що довіра у відношеннях знижує страх перед тероризмом була підтверджена.

Соціологічний підхід дає можливість виявити, дослідити й систематизувати широкий діапазон чинників, що впливають на розвиток системи протидії проявам тероризму та супутнім йому чинникам і наслідкам. До одного з потужніших супутніх тероризму явищ є страх перед проявами терористичної діяльності – теророфобією. Феноменальність терористичних атак пов'язана з генеруванням потужних хвиль страху, які сприймаються суспільством болісніше й тривожніше, ніж навіть трагічні наслідки теракту у вигляді людських жертв. Саме перманентний страх перетворює терористичний акт в ефективний засіб, який, порівняно з будь-яким іншим засобом збройної боротьби на рівні держав, що володіють відповідним військово-економічним потенціалом, є таким, що дає максимальний результат із мінімальними витратами. Сучасна соціологія розглядає терористичну загрозу та пов'язані з нею процеси та явища як один із видів ризику, які мають вплив на сучасне суспільство.

Український учений В. Антипенко розробив оригінальний підхід до процесу дослідження тероризму, як деструктивного антисоціального явища. Сутність підходу полягає в тому, що В. Антипенко активно застосовує соціологічний метод і розглядає тероризм із позиції соціології не тільки як злочинне діяння, але і як соціальне явище, породжене глобальним розвитком світової системи. Крім цього, дослідник висуває та обґрунтовує ідею формування міжнародного антитерористичного права як самостійної міжсистемної галузі міжнародного права. Результатом наукових пошуків ученого стало системне дослідження тероризму у класичних вже монографіях «Сучасний тероризм: стан і можливості його упередження (кримінологічне дослідження)», «Боротьба із сучасним тероризмом: міжнародно-правові підходи», «Теорії світового розвитку і антитерористичне право. Логіка співставності» [2].

Сучасна соціологія в процесі дослідження соціальної природи тероризму використовує концепції соціального конфлікту Р. Дарендорфа, Л. Козера, ідеї соціальної аномії Е. Дюркгейма, концепцію деструктивної людини Е. Фромма, ідеї М. Хоркхаймера щодо «божевілля» західноєвропейського розуму, який «самоушкодився» в процесі надмірного потягу до влади, який знищує все природне в людині. Також соціологи застосовують соціолінгвістичний аналіз визначень тероризму в контексті появи в суспільстві нелінійної соціокультурної динаміки. Соціокультурний феномен етіологічно виникає як реакція суспільства на виклик природного або соціального характеру. Будь-який із можливих варіантів, який соціум може обрати, природно має різний показник ефективності: якщо обраний суспільством варіант не вирішує конкретну проблему, він визнається помилковим. При цьому суспільство може опинитись в стані соціальної дилеми або на порозі масштабної соціальної катастрофи.

Погодимось з думкою вітчизняної дослідниці О. Широкової-Мураш стосовно того, що «виявлення сутності та переваг соціологічного підходу у дослідженні тероризму доводить необхідність оновлення методологічної основи вітчизняної науки міжнародного права шляхом розробки спеціального інструментарію на основі застосування соціологічних методів, які сприяють більш глибокому аналізу не лише природи, але й причинності тероризму як злочинного діяння, породженого соціальними суперечностями сучасного глобалізованого світу» [20, с. 202].

У даному контексті значного смислового навантаження набуває теза стосовно того, що в сучасному глобалізованому світі культурна, соціальна, політична, економічна «завантаженість» наслідків експоненціально зростає. Найбільш благополучний сегмент Європи та США, так званий *middle class* відчуває моральну паніку та страх перед терористичною загрозою. А отже – зростає репресивність свідомості, яка

індукує репресивність політики, призводить, образно кажучи, до розхитування нестійкого хаосу, який неодмінно призведе до нового порядку або нового хаосу й так *ad infinitum*. Тероризм і пов'язані з ним процеси та явища, зокрема – теророфобія, потребують ґрунтовного теоретичного осмислення, подальшого моніторингу та рекомендацій державним структурам, політичним інституціям, а також компонентам громадянського суспільства.

Як стверджують сучасні вітчизняні дослідники «страх належить до найбільш загальних, трансісторичних, без перебільшення – етернальних понять, здатним детермінувати сутність і зміст процесів, якими ознаменувався початок ХХІ століття. Проблема страху, важлива в будь-який період розвитку цивілізації, в епоху глобальних трансформаційних процесів світоустрою набула статусу сверхпроблеми сучасності. Страх перед терористичним актом – це не страх, генерований реальною дією небезпечних для людини чинників: він характеризується як емоція антиципації, тобто така, яка передбачається в найближчому або незначно віддаленому майбутньому» [25, с. 85].

У якості висновку до вищевикладеного зазначимо: соціологічний підхід дає можливість виявити, дослідити й систематизувати широкий спектр чинників, які впливають на розвиток системи протидії проявам тероризму та супутнім йому чинникам і наслідкам, зокрема страху перед проявами терористичної діяльності – теророфобії.

2.2. Соціальне дослідження рівня теророфобії серед населення Херсонської області

У даній частині нашої бакалаврської роботи ми поставили за мету проведення соціального дослідження рівня теророфобії серед населення Херсонської області. Ми висуваємо *гіпотезу* стосовно того, що рівень теророфобії серед населення України, зокрема – Херсонської області має

місце: це пов'язується, на нашу думку, тим, що Україна знаходиться в стані військової агресії з боку Російської Федерації. Закономірно, що рівень теророфобії в різних регіонах нашої країни не може бути однаковим, але своєрідним індикатором стану страху перед терористичними атаками є рівень теророфобії в областях, географічно наближених до зони ведення бойових дій. Показовою в такому контексті є Херсонська область, яка межує з анексованим Росією Кримом і де ведуться активні бойові дії з 24 лютого 2022 року. Актуальність дослідження значно підвищується в контексті орієнтації сучасної України в європейський простір, враховуючи експоненціально зростаючу загрозу тероризму в усіх практично регіонах Європи та світу. **Часові межі проведення дослідження** охоплюють період з жовтня 2021 по січень 2022 років.

Методологія дослідження. В ході дослідження було використано метод анкетування. Анкету розроблено автором дослідження самостійно. *Предмет дослідження* – ставлення до загрози тероризму мешканців Херсонської області. *Мета дослідження* – виявлення специфіки сприйняття загрози терористичних актів у населення Херсонської області. В опитуванні прийняли добровільну участь 100 (n=100) жителів Херсона та області віком від 18 до 70 років, серед яких жінки та чоловіки різних занять та соціальних статусів.

Проведення дослідження. Анкетування проводилось у соціальних мережах «Facebook» та «Instagram». Респондентам було запропоновано дати відповідь на питання анкети, текстовий варіант якої наводимо нижче (табл.2.1.).

Таблиця 2.1.

Анкета

Просимо прийняти участь в анкетуванні з метою дослідження рівня теророфобії (страху перед терористичними атаками) в Херсонській області.	
1.	Ви живете в Херсоні, районному центрі або селищі (зазначити

	потрібне).	
2.	Ваша стаття.	
3.	Ваш вік.	
4.	Ваша психо-емоційна реакція на можливість стати постраждалим (постраждалою) в результаті терористичного акту:	
	а)	зовсім не боюся
	б)	дещо побоююсь
	в)	не можу визначитись
	г)	так, боюся
	г)	дуже боюся
Увага! Результати анкетування будуть використані тільки в наукових цілях і ніяким чином не зашкодять респондентові. Автор дослідження гарантує, що після обробки результатів соціологічного дослідження всю інформацію з особистої сторінки буде видалено. Дякую за співпрацю.		

Відповідно, ми планували отримати відповідь на 4-те питання з ранжуванням респондентів за місцем проживання, за статтю, за віком.

Результати дослідження. Після обробки анкет ми проаналізували їх та визначили кількісні показники.

1. *За місцем проживання:* серед населення Херсона 21% дали відповідь «зовсім не боюся»; 39% дали відповідь «дещо побоююсь»; 11% дали відповідь «не можу визначитись»; 22% дали відповідь «так, боюся»; 7% дали відповідь «дуже боюся». Серед населення районних центрів Херсона 51% дали відповідь «зовсім не боюся»; 26% дали відповідь «дещо побоююсь»; 6% дали відповідь «не можу визначитись»; 12% дали відповідь «так, боюся»; 7% дали відповідь «дуже боюся». Серед населення селищ 62% дали відповідь «зовсім не боюся»; 23% дали відповідь «дещо побоююсь»; 7% дали відповідь «не можу визначитись»; 6% дали відповідь «так, боюся»; 2% дали відповідь «дуже боюся». Графічне зображення наведено на рисунку 2.1.

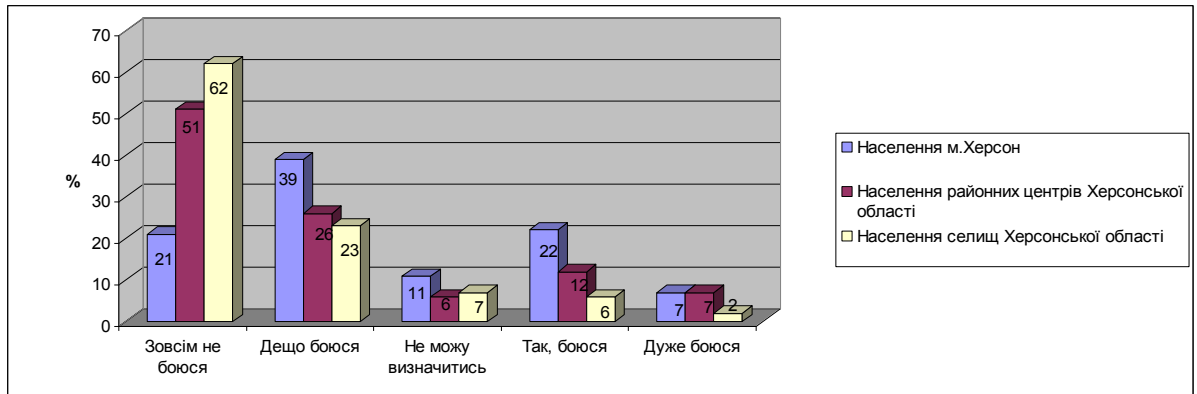

Рис. 2.1. Гістограма показників теророфобії за місцем проживання

2. *За статтю*: серед жінок 11% дали відповідь «зовсім не боюся»; 59% дали відповідь «дещо побоююсь»; 8% дали відповідь «не можу визначитись»; 17% дали відповідь «так, боюся»; 5% дали відповідь «дуже боюся». Серед чоловіків 71% дали відповідь «зовсім не боюся»; 12% дали відповідь «дещо побоююсь»; 9% дали відповідь «не можу визначитись»; 8% дали відповідь «так, боюся»; 1% дали відповідь «дуже боюся» (рис. 2.2.).

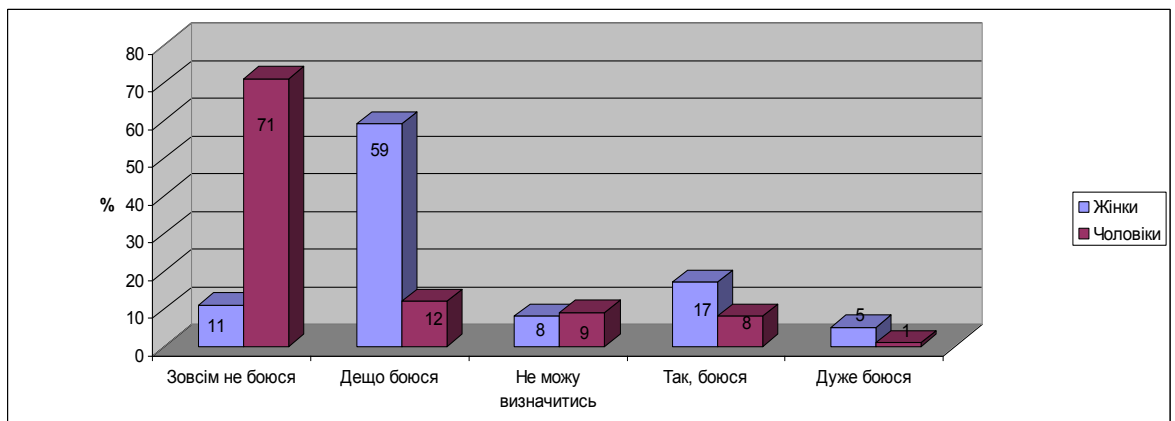

Рис.2.2. Гістограма показників теророфобії за статтю

3. *За віком*: респонденти віком від 18 до 30 – 76% дали відповідь «зовсім не боюся»; 7% дали відповідь «дещо побоююсь»; 14% дали відповідь «не можу визначитись»; 2% дали відповідь «так, боюся»; 1% дали відповідь «дуже боюся». Респонденти віком від 31 до 50 – 54% дали відповідь «зовсім не боюся»; 17% дали відповідь «дещо

побоююсь»; 20% дали відповідь «не можу визначитись»; 5% дали відповідь «так, боюся»; 4% дали відповідь «дуже боюся». Респонденти віком 50+: 16% дали відповідь «зовсім не боюся»; 37% дали відповідь «дещо побоююсь»; 9% дали відповідь «не можу визначитись»; 29% дали відповідь «так, боюся»; 9% дали відповідь «дуже боюся». Графічне зображення представлено на рисунку 2.3.

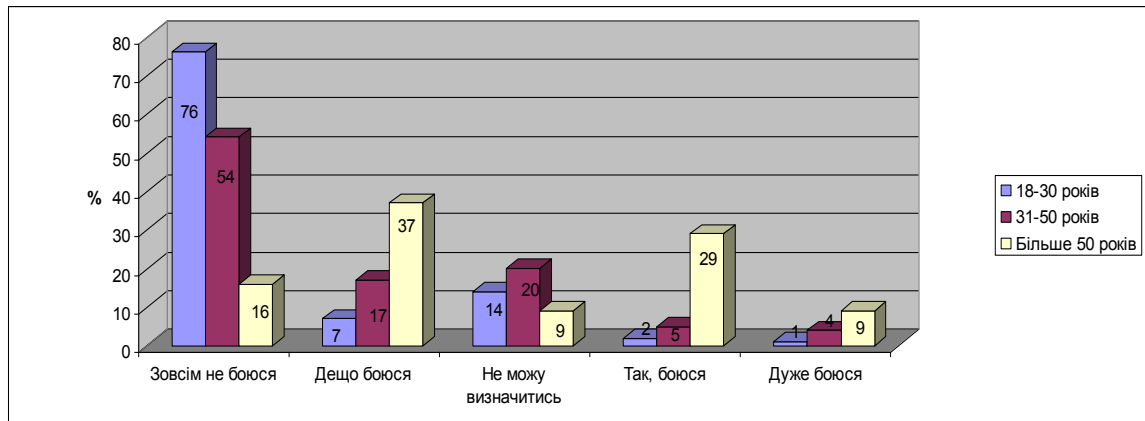

Рис.2.3. Гістограма показників теророфобії за віком

Проведене дослідження дає підстави для формулювання деяких **висновків**:

а) теророфобія як соціальний феномен має місце серед мешканців Херсонської області;

б) прояви теророфобії, за нашим припущенням, є характерним для всіх регіонів України в більшій або меншій мірі (причини ми виклали вище);

в) за першим показником (*місце проживання*) найвищий рівень теророфобії спостерігаємо серед населення обласного центра і районних центрів (по 7%); за другим показником (*стать*) вищий рівень теророфобії виявлено у жінок (5%); за третім показником (*вік*) вищий рівень теророфобії виявлено у осіб віком 50 і більше років (9%);

г) у цілому рівень теророфобії не є дуже високим – по всіх показниках є певний відсоток людей, які зовсім не бояться

терористичних атак та їх наслідків (зауважимо, що при опитуванні значна кількість осіб, особливо молодого віку, підсвідомо або свідомо показують себе більш сміливими, ніж є насправді);

г) узагальнений індивід із найвищим рівнем теророфобії – це мешканка Херсона або районного центру, жінка віком більше 50 років.

Чи можна екстраполювати отримані дослідницькі результати на всю територію України? Вважаємо, що можна, оскільки терористичні акти мали місце в Харкові, Дніпрі, терористи діють на Сході нашої країни. Однак рівень страху перед тероризмом є різним у конкретних регіонах України: дослідження такого масштабу є справою соціологічних дослідницьких груп із залученням значних ресурсів. На рівні бакалаврської роботи вважаємо мету нашого дослідження досягнутою – *гіпотеза*, висловлена перед його початком отримала *підтвердження*: рівень теророфобії серед населення України, зокрема – Херсонської області дійсно має місце.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати *рекомендації* щодо реалізації заходів, орієнтованих на зниження рівня теророфобії серед мешканців Херсонської області.

1. В ЗМІ необхідним бачиться регулярне висвітлення реального стану терористичної загрози для населення, а також аналіз ефективності контртерористичних заходів у масштабі області й, зокрема – обласного центру.

2. У контенті передач обласних ТРК має бути інформація щодо безпеки можливих терористичних дій та їхніх наслідків, бажано – у викладенні професіоналів: терорологів, політологів, фахівців МНС, СБУ, МВС тощо.

3. У закладах освіти необхідним бачиться цикл практичних занять соціологів і психологів щодо редукації немотивованих фобій, уникнення панічних настроїв; фахівці мають розповідати учням шкіл і ліцеїв,

студентам коледжів і університетів про їхні дії у разі виявлення небезпечних предметів, підозрілих дій окремих осіб тощо.

ВИСНОВКИ

1. В основу тероризму історично покладено страх якомога більшої кількості людей: чим більше заляканих, панічно налаштованих індивідів – тим краще для терористів, це означає, що вони досягли поставленої мети; теророфобія (страх перед тероризмом) руйнує психіку людини, робить її соціально пасивною, відволікає від професійної самореалізації, провокує відчуття недовіри до будь-кого «іншого», генерує прояви соціальної істерії, підсилює психологічні або психічні розлади, формує у індивіда відчуття віктимності.

2. Теророфобія досліджується в межах різних наук: медицини (конкретних її наукових підрозділів), політології, соціології, філософії, психології, педагогіки, юридичних наук. Кожна галузь знання генерує оригінальні підходи, дослідницькі методики та інструментарій, відповідно – в різних аспектах фокусує увагу вчених різних напрямів на феномені теророфобії. У перспективі необхідним бачиться більш ґрунтовне міждисциплінарне дослідження теророфобії та її впливу на формування соціально-політичного, культурно-гуманітарного простору.

3. Соціологічний підхід дає можливість виявити, дослідити й систематизувати широкий діапазон чинників, що впливають на розвиток системи протидії проявам тероризму та супутнім йому чинникам і наслідкам. Соціальне дослідження є багатопрофільним науковим процесом генерування нових знань, що об'єднує теоретико-методологічний та емпіричний рівні соціального пізнання, що забезпечує його цілісність та змальовує об'єктивне уявлення про різні сторони соціальної реальності, а також про різного роду формати суспільної діяльності.

4. Проведене дослідження можна, на нашу думку, екстраполювати на всю територію України, оскільки терористичні акти мали місце в Харкові, Дніпрі, терористи діють на Сході нашої країни. Однак рівень

страху перед тероризмом є різним у конкретних регіонах України: дослідження такого масштабу є справою соціологічних дослідницьких груп із залученням значних ресурсів. Гіпотеза, висловлена перед початком дослідження отримала підтвердження: рівень теророфобії серед населення України, зокрема – Херсонської області дійсно має місце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський; за заг. ред. О. О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. 60 с.
2. Антипенко В. Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости: монография. К.: «Друкарня МВС України», 2007. 400 с.
3. Боротьба з тероризмом: навчальний посібник / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, О. М. Джужу та ін. К.: Видавничий дім Скіф, 2013. 548 с.
4. Гула Р. Терор і тероризм: співвідношення понять у політологічному дискурсу. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 49(2). С 18–21.
5. Дуткевич П., Казаринова Д. Страх как политика. *Polis. Political Studies*. 2017. № 4. Р. 8-21.
6. Кальницький Э. А. Философские аспекты феномена терроризма. *Гілея*. 2013. Вип. 65. С. 236–240.
7. Канетти Э. Масса и власть / пер.с нем. Л. Г. Ионина. М.: Астрель, 2012. 574 с.
8. Костенко О. Тероризм: поняття, причини, умови, профілактика. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України» (30 вересня 2016 року)*. К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 179-181.
9. Костючков С. К. Основи біофілософії: підручник для здобувачів усіх рівнів вищої освіти закладів вищої освіти. Херсон: вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2022. 224 с.

10. Кудінов С. С., Рижов І. М., Романов М. С. Основи терорології: навчальний посібник. Острог: Національний університет «Острозька академія», 2020. 234 с.
11. Міщенко К. Тероризм як соціальний феномен та спосіб насильницького досягнення цілей. *Запобігання радикалізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір: збірник матеріалів «круглого столу»* / за ред. М. Г. Гуцало. К.: НІСД, 2012. С.15-19.
12. Мэй Р. Смысл тревоги / пер. с англ. М. И. Завалова, А. И. Сибуриной. М.: Независимая фирма «Класс», 2001. 384 с.
13. Рижов І.М. Основи аналізу теророгенності соціальних систем: монографія. К.: Магістр-XXI сторіччя, 2008. 288 с.
14. Свендсен Л. Философия страха / пер. с норв. Н. В. Шинкаренко. М.: Прогресс-Традиция, 2010. 288 с.
15. Серета В. В., Серкевич І. Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.
16. Телешун С. О. Сучасний тероризм – українські реалії. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 163–169.
17. Тероризм: визначення і сутність: монографія / Коростиленко А. В., Леонов Б. Д., Рижов І. М. та ін. К.: Нац. акад. СБУ, 2015. 192 с.
18. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / В. В. Серета, І. Р. Серкевич; за заг. ред. В. С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.
19. Туляков В. О. Страх перед тероризмом як криміногенний чинник. Тероризм і боротьба з ним: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади. Київ, 2000. Т. 19. С. 205-209.

20. Широкова-Мурараш О. Г. Соціологічний підхід у дослідженні тероризму в роботах В. Ф. Антипенка. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2020. №22. С.202-209.
21. Шопенгауэр А. Голод, страх смерти и половой инстинкт. «Мир есть госпиталь для умалишенных» Алисторус, 2019. 250 с.
22. Andersen H., Mayerl J. Attitudes towards Muslims and fear of terrorism. *Ethnic and Racial Studies*. 2018. Vo. 41. P. 2634-2655.
23. Ball M. Donald Trump and the Politics of Fear. 02.09.2016. URL: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/09/donald-trump-and-the-politics-of-fear/498116>
24. Boscarino J. A., Figley C. R., Adams R. E. Fear of terrorism in New York after the September 11 terrorist attacks: Implications for emergency mental health and preparedness. *Emergency Mental Health*. 2003. №5(4). P. 199-209.
25. Kostiuchkov S., Pronin E., Volkovych E, Cherkashyna T, Martynenko S. Factors of emergence and development of terror phobia among southern Ukraine's urban residents. *REVISTA INCLUSIONES*. 2021. Vol. 8. №1. PP. 74–86.
26. Kostyuchkov S., Pronin E., Morozova G., Pautova A. Philosophical Concept of Terrorism at the Present Stage of World Development. *Philosophy of Science*. 2018. № 5(2) (December). Vol. 85. P. 1374-1385.
27. Nellis A. M, Savage J. Does Watching the News Affect Fear of Terrorism? The Importance of Media Exposure on Terrorism Fear. *Crime & Delinquency*. 2012. Vol 58. Issue 5. P. 748-768.
28. Van Der Does R., Kantorowicz J., Kuipers S., Liem M. Does Terrorism Dominate Citizens' Hearts or Minds? The Relationship between Fear of Terrorism and Trust in Government. *Terrorism and Political Violence*. 2021. Vol. 33, Issue 6. P. 1276-1294.

29. Warr M. Fear of Crime in the United States: Avenues for research and policy in Duffee (ed.), *Measurement and Analysis of Crime and Justice. Criminal Justice*. 2000. Vol. 4. Washington, DC: Department of Justice.
30. Williamson H., Suzanna I., Icon F., Miles-Johnson T. Fear of terrorism: media exposure and subjective fear of attack. *Global Crime*. 2019. Vol 20. Issue 1. P.1-25.

Додаток А

Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Курьмищева Діана Володимирівна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійсненні впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

20.04.2020
(дата)

Курьмищева Д.
(підпис)

Курьмищева Д.
(ім'я, прізвище)

